

Lidia Wawryk\*

## OBLICZE AGRESJI ZIELONOGÓRSKICH GIMNAZJALISTÓW

Zachowania agresywne nie są jednolitym problemem – stanowią kompleks różnorodnych czynników zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, wzajemnie na siebie napierających. Można rzec, że jedne czynniki wyzwalają kolejne, o różnej częstotliwości, natężeniu i ilości, a osoby, u których mogą występować, pojawiają się trudności intrapsychiczne i interpersonalne. Porównując różnorodne ujęcia agresji, przemocy oraz agresywności można określić agresję jako zachowanie, które zawiera w sobie nośnik biologiczny, psychologiczny i społeczny, przejawiający się w naturze człowieka – jej stanie emocjonalno-motywacyjnym oraz pojawiający się w wyniku interakcji społecznych<sup>1</sup> o zasięgu makrospołecznym i mikrospołecznym. Cechą charakterystyczną agresji jest intencja<sup>2</sup>, wyrządzenie komuś krzywdy<sup>3</sup>, przybieranie różnych form<sup>4</sup> generalnie kierowanych na zewnątrz lub wymierzonych przeciwko sobie.

Analizując zjawisko agresji u gimnazjalistów jako problem społeczno-psycho-pedagogiczny, przyjmuję też jego interdyscyplinarne rozumienie i traktowanie, ponieważ każda z wyszczególnionych dyscyplin wyodrębniła pewien odmienny aspekt badanego zjawiska, dążąc konsekwentnie do jego zrozumienia<sup>5</sup>. W niniejszym artykule koncentruję się na przejawach zacho-

---

\***Lidia Wawryk** – mgr, pedagog, asystent w Zakładzie Opieki, Terapii i Profilaktyki Społecznej. Ukończyła liczne kursy pedagogiczne i psychologiczne – m. in. Studium Socjoterapii, Profilaktyki i Promocji Zdrowia prowadzone przez Wrocławską Pracownię Psychoedukacji i Terapii „PLUS” Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Obszar zainteresowań naukowych i badawczych koncentruje na profilaktyce niedostosowania społecznego – zwłaszcza zachowań agresywnych młodzieży.

<sup>1</sup>A. FRĄCZEK, *Agresja interpersonalna: opis i analiza z perspektywy psychologii społecznej*, [w:] *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Ł. JURASZ-DUDZIK, Wydawnictwo Sic, Warszawa 2002.

<sup>2</sup>B. KRAHÉ, *Agresja*, GWP, Gdańsk 2005.

<sup>3</sup>A. FRĄCZEK, *op. cit.*

<sup>4</sup>Por.: J. RANCHSBURG, *Lek, gniew, agresja*, WSiP, Warszawa 1980; Z. SKORNY, *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, PWN, Warszawa 1986; P. G. ZIMBARDO, F. L. RUCH, *Psychologia i życie*, PWN, Warszawa 1994.

<sup>5</sup>A. RADZIEWICZ-WINNICKI, *Spółeczeństwo w trakcie zmiany. Rozważania z zakresu pedagogiki społecznej i socjologii transformacji*, GWP, Gdańsk 2005, s. 141.

wań agresywnych wśród młodzieży gimnazjalnej, ujętych w syndrom agresji. Z. B. Gaś podaje, że syndrom agresji to „[...] zespół przeżyć, postaw i zachowań, których celem lub skutkiem (zamierzonym lub nie zamierzonym) jest wyrządzenie krzywdy (bezpośrednio lub pośrednio) innej osobie lub sobie samemu. Syndrom agresji obejmuje zarówno tendencje agresywne uświadomione, jak i nie uświadomione, skierowane na zewnątrz lub na siebie samego, zarówno przejawiane, jak i jedynie przeżywane”<sup>6</sup>.

Na potrzeby przeprowadzonych badań, dotyczących określenia poziomu syndromu agresji wśród zielonogórskich gimnazjalistów, zastosowałam Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji IPSA. Obejmuje on 10 skal: samoagresję emocjonalną, samoagresję fizyczną, wrogość wobec otoczenia, nieuświadomione skłonności agresywne, agresję przemieszczoną, agresję pośrednią, agresję słowną, agresję fizyczną, skalę K – kontroli zachowań agresywnych, skalę O – skłonności do działań odwetowych<sup>7</sup>. Analizy badań dokonuję według wskazówek zamieszczonych w opracowaniu Z. B. Gasia. Wyniki przeprowadzonych badań interpretowałam w oparciu o następującą skalę: wyniki bardzo wysokie (10-9 sten), wysokie (8-7 sten), przeciętne (6-5 sten), niskie (4-3 sten) i bardzo niskie (2-1 sten)<sup>8</sup>. W badaniach uczestniczyli uczniowie siedmiu zielonogórskich gimnazjów z klas III – łącznie 532 uczniów. Analizie poddałam 500 kwestionariuszy IPSA. Wyniki przeprowadzonych badań prezentuję w tabeli 1.

Analizując wynik ogólny nasilenia agresywności możemy stwierdzić, iż przeciętny poziom agresji występuje u 1/3 badanych. Podobną liczebnie grupę stanowią osoby charakteryzujące się wysokim ogólnym nasileniem agresji. Wynik bardzo wysoki zaś dotyczy 19% respondentów. Niepokojącym wydaje się spostrzeżenie, iż w badanej populacji niewielu badanych posiada niski ogólny poziom agresji, a tylko 6,2% ma bardzo niski poziom występowania tej cechy. Generalnie ujmując – badana młodzież charakteryzuje się raczej wysokim natężeniem agresywności, gdyż wyniki wysokie dotyczą prawie połowy badanych, co oznaczać może, że zachowania agresywne występują w znacznym stopniu. Ogólny wynik syndromu agresji dowodzi też konieczności przeciwdziałania zjawisku, które występuje w zielonogórskich gimnazjach.

W charakterystyce syndromu agresji bierze się pod uwagę nasilenie poszczególnych kategorii zachowań. Dane uzyskane z analizy skali kontroli za-

<sup>6</sup>Z. B. GAŚ, *Inwentarz psychologiczny syndromu agresji*, „Przegląd Psychologiczny” 1980, t. XXIII, nr 1, s. 143.

<sup>7</sup>*Ibidem*, s. 145-149.

<sup>8</sup>*Ibidem*.

Tabela 1

Syndrom agresywności zielonogórskich gimnazjalistów – IPSA wyniki ogólne (opracowanie własne)

| Poszczególne składowe Inwentarza<br>Psychologicznego Syndromu Agresji IPSA | bardzo<br>wysoki |      | wysoki |      | przeciętny |      | niski |      | bardzo<br>niski |      | ogółem |     |
|----------------------------------------------------------------------------|------------------|------|--------|------|------------|------|-------|------|-----------------|------|--------|-----|
|                                                                            | N                | %    | N      | %    | N          | %    | N     | %    | N               | %    | N      | %   |
| Wynik ogólny (WO)                                                          | 99               | 19   | 136    | 27,2 | 141        | 28,2 | 93    | 18,6 | 31              | 6,2  | 500    | 100 |
| Kontrola zachowań agresywnych skala (K)                                    | 51               | 10,2 | 84     | 16,8 | 194        | 38,8 | 126   | 25,2 | 45              | 9    | 500    | 100 |
| Sklonność do zachowań odwetowych skala (O)                                 | 95               | 19   | 123    | 24,6 | 136        | 27,2 | 146   | 29,2 | 0               | 0    | 500    | 100 |
| Wiodące kierunki agresji                                                   |                  |      |        |      |            |      |       |      |                 |      |        |     |
| Wskaźnik samoagresji (S)                                                   | 8                | 1,6  | 133    | 26,6 | 190        | 38   | 143   | 28,6 | 26              | 5,2  | 500    | 100 |
| Wskaźnik agresji ukrytej (U)                                               | 93               | 18,6 | 174    | 34,8 | 138        | 27,6 | 76    | 15,2 | 19              | 3,8  | 500    | 100 |
| Wskaźnik agresji skierowanej na zewnątrz (Z)                               | 0                | 0    | 28     | 5,6  | 120        | 24   | 213   | 42,6 | 139             | 27,8 | 500    | 100 |
| Skale szczegółowe                                                          |                  |      |        |      |            |      |       |      |                 |      |        |     |
| Samoagresja emocjonalna                                                    | 86               | 17,2 | 108    | 21,6 | 142        | 28,4 | 138   | 27,6 | 26              | 5,2  | 500    | 100 |
| Samoagresja fizyczna                                                       | 91               | 18,2 | 218    | 43,6 | 191        | 38,2 | 0     | 0    | 0               | 0    | 500    | 100 |
| Wrogość wobec otoczenia                                                    | 91               | 18,2 | 198    | 37,8 | 142        | 28,4 | 78    | 15,6 | 0               | 0    | 500    | 100 |
| Nieuświadomione skłonności agresywne                                       | 104              | 20,8 | 158    | 31,6 | 153        | 30,6 | 66    | 13,2 | 19              | 3,8  | 500    | 100 |
| Agresja przemieszczona                                                     | 64               | 12,8 | 127    | 25,4 | 220        | 44   | 89    | 17,8 | 0               | 0    | 500    | 100 |
| Agresja pośrednia                                                          | 189              | 37,8 | 143    | 28,6 | 168        | 33,6 | 0     | 0    | 0               | 0    | 500    | 100 |
| Agresja słowna                                                             | 89               | 17,8 | 136    | 27,2 | 195        | 39   | 80    | 16   | 0               | 0    | 500    | 100 |
| Agresja fizyczna                                                           | 93               | 18,6 | 151    | 30,2 | 256        | 51,2 | 0     | 0    | 0               | 0    | 500    | 100 |

chowań agresywnych są zróżnicowane. Wśród badanych gimnazjalistów wyraźnie dominują osoby o średnim nasileniu tej cechy. Dużą grupę stanowi młodzież o niskiej kontroli – ponad 25% oraz bardzo niskiej 9%, co świadczy o niskim poziomie kontroli wszelkich przejawów agresywności u prawie 1/3 badanych. Może to oznaczać, że nie kontrolują oni przejawów własnej agresywności, nie panują nad agresywnymi impulsami, nie hamują własnej wrogiej aktywności, nie potrafią dokonać wyboru i przejawiać zachowań akceptowanych społecznie, są wybuchowi i impulsywni. Osoby o niskim poziomie emocjonalnej kontroli są bardziej skłonne do działań odwetowych i do rozwiązania sytuacji krzywdy za pomocą zemsty. Najmniejszą liczebnie grupę gimnazjalistów charakteryzuje wysoka kontrola przejawów agresji. Niepokoić może fakt, że tak niewielka grupa badanej młodzieży wykształciła w sobie wewnętrzne mechanizmy kontroli własnego zachowania. Jak zauważamy, wiele wydarzeń wywołuje agresywne impulsy, ale to samokontrola chroni ludzi przed działaniem pod ich wpływem, ponieważ „[...] samokontrola działa jednak po to, by powstrzymać agresję. Kiedy zawodzi samokontrola, przemoc staje się bardziej prawdopodobna”<sup>9</sup>.

Wyniki uzyskane w skali zachowań odwetowych wskazują, że osoby te może cechować nienawiść i mściwość. Poziom wysoki w tej skali uzyskało prawie 25% badanych. Bardzo wysoki poziom dotyczy 19% badanych. Wyniki wysokie mogą więc sugerować, że prawie połowa badanej młodzieży wykazuje silne działania odwetowe, osoby te mogą mieć tendencję do reagowania agresją na rzeczywiste lub urojone poczucie krzywdy, mszczą się za doznane krzywdy, z premedytacją przygotowują działania odwetowe w reakcji na zachowania innych osób. Można naszkicować obraz gimnazjalistów jako osób z silną odrazą, złością, niechęcią oraz tendencją do podejrzliwości wobec innych ludzi. Analiza badań pokazała też, że ponad 27% respondentów oscyluje na przeciętnym poziomie skłonności do działań odwetowych. Niską skłonność wykazało tylko 29,2% badanych, co w zestawieniu z powyższymi wynikami wskazuje, że tylko około 1/3 badanej młodzieży w stopniu niskim nie ma skłonności odwetowych. Nie zanotowano wyników bardzo niskich.

Interpretacja wiodącego kierunku agresji dowiodła, że około 1/3 badanych gimnazjalistów ma wysoki wskaźnik samoagresji, który może objawiać się negatywną samooceną, skłonnościami do wydawania nieprzychylnych opinii o sobie, nadmiernej samokrytyki, wyszukiwania i ujawniania swych własnych błędów, słabości i wad, podkreślania swoich braków, jak i przejawiania tendencji do agresji skierowanej na samego siebie, zadawania sobie

<sup>9</sup>R. F. BAUMEISTER, K. D. VOHS, *Cztery korzenie zła*, [w:] *Dobro i zło z perspektywy psychologii społecznej*, red. A. G. MILLER, Wyd. WAM, Kraków 2008, s. 133.

bólu fizycznego i samouszkodzeń. Wskaźnik przeciętny samoagresji u 38% respondentów może sugerować nasilenie tendencji autodestrukcyjnych lub mało stabilny sposób reagowania młodych ludzi, w rezultacie kierujących agresję na samego siebie. Wynik niskiej samoagresji dotyczy 28,6%, czyli można stwierdzić, że nieco ponad 1/4 badanych nie dokonuje aktów agresji skierowanej na siebie. Zaprezentowane wyniki prowokują więc do wnikliwej obserwacji, gdyż co trzeci gimnazjalista wykazuje tendencje do działań autodestrukcyjnych. Stanowi to niewątpliwie pobudkę do wzmożonej obserwacji młodzieży, przenikliwości wychowawczej oraz szybkiej interwencji w przypadku wyłowienia niepokojących objawów, ponieważ – jak podaje H. Rylke – bywają też formą zwrócenia uwagi otoczenia na cierpienie, które przeżywa jednostka i występują w sytuacjach poważnego kryzysu psychicznego, kiedy młoda osoba nie umie dostrzec innych sposobów poradzenia sobie z problemem<sup>10</sup>.

Kolejnym analizowanym wskaźnikiem był wskaźnik agresji ukrytej, w którego skład wchodziły dwie skale – wrogość oraz nieświadomione tendencje agresywne. Ukrytą agresję przejawia 18,6% badanych w stopniu bardzo wysokim oraz 34,8% w stopniu wysokim, co świadczyć może o tym, że w badanej grupie ponad połowa gimnazjalistów swoją wrogość rzutuje na otoczenie, przejawia wrogie pragnienia wobec innych, jest negatywnie nastawiona wobec innych ludzi, podejrzewa innych o prywatę i ukryte cele. Mogą również czuć się wykorzystywani i niedoceniani oraz nieufni i podejrzliwi wobec otoczenia oraz przejawiać skłonność do manifestowania czynności i zachowań pozornie nieagresywnych, które są formą w miarę bezkonfliktowej i nie karanej aktywności. Wynik przeciętny otrzymany przez 27,6% badanych również może świadczyć o ukrytych tendencjach destrukcyjnych. Poziom niski wskaźnika agresji ukrytej występuje u niewielkiej liczby (20%) respondentów. Pośród badanych gimnazjalistów przypuszczalnie dominuje więc agresja ukryta.

Wskaźnik agresji skierowanej na zewnątrz pozwala określić agresję ze względu na sposób ujawnienia się. W skład wskaźnika wchodziły następujące skale: agresji przemieszczonej, agresji pośredniej, agresji słownej i agresji fizycznej. W kategorii agresji skierowanej na zewnątrz dominuje poziom niski i bardzo niski, co może świadczyć, że badana młodzież raczej nie przejawia agresji na zewnątrz. Wynik ten w stopniu niskim występuje u prawie 70% badanych. Prawie u 1/3 badanej młodzieży stwierdzono przeciętny poziom nasilenia tego wskaźnika. Wysoki poziom agresji skierowanej na zewnątrz dotyczy niewielkiej liczby badanych osób. Badani uczniowie nie mają więc

<sup>10</sup>H. RYLKE, *Pokolenie zmian. Czego boją się dorośli?*, WSiP, Warszawa 1999, s. 43.

skłonności do kierowania agresji na zewnątrz np. na innych. Jednak dane uzyskane w poprzedniej skali można powiązać i zaryzykować stwierdzenie, że gimnazjaliści „kamouflują” zachowania agresywne i przejawiają wrogie pragnienia wobec innych. Świadczyć to może o wewnętrznym negatywnym nastawieniu do innych ludzi, nieufności i podejrzliwości w kontaktach z innymi. Dowodem na to mogą być niskie wyniki w skali agresji skierowanej na zewnątrz.

W dalszej części artykułu dokonam szczegółowej analizy skal wchodzących w syndrom agresji wynikających z wiodących kierunków zaprezentowanych powyżej. W pierwszej skali samoagresji emocjonalnej łącznie wysokie wyniki uzyskało prawie 40% badanych. Ponadto prawie 1/3 badanych ujawniła przeciętny poziom nasilenia tego typu zachowań. Dane te mogą świadczyć o skłonności do niskiej samooceny, negatywizmu i skłonności do wydawania nieprzychylnych opinii o sobie, podkreślaniu swoich braków, skłonności do poniżania własnej osoby i kierowania wrogich pragnień wobec siebie; pojawić się mogą pragnienia śmierci i myśli samobójcze. Zjawisko to dotyczy najczęściej słabego wglądu w siebie, poczucia braku nadziei i depresji, niechęci do siebie oraz braku pozytywnego poglądu na własną osobę. Może przejawiać się również w niemożności rozwiązywania problemów, pesymistycznym myśleniu o przyszłości, wycofania się, niemożności dokonania zmian i wreszcie prowadzić mogą do kryzysu samobójczego<sup>11</sup>.

W skali samoagresji fizycznej niepokojącego spostrzeżenia dostarczyła analiza danych, gdyż jednoznacznie wykazała, że w badanej grupie nie ma osób o niskim i bardzo niskim natężeniu tej cechy. Dominuje wynik wysoki u 43,6% badanych, zaś wynik bardzo wysoki uzyskało 18,2% badanych. Dowodzi to, że ponad połowa badanej młodzieży może być w ryzyku kierowania agresji fizycznej na siebie, zadawać sobie ból fizyczny, dokonywać samouszkodzeń, podejmować próby samobójcze. Wynik przeciętny uzyskało 38,2% gimnazjalistów. Nauczycielom pracującym z młodymi ludźmi wynik ten dostarcza informacji o konieczności podejmowania działań w szkołach, baczniego obserwowania młodzieży i skutecznej interwencji pedagogicznej. Stanowi to nieodzowny aspekt profilaktyki podejmowanej w szkołach, a zważywszy na rodzaj agresji – konieczności działań interwencyjnych skoncentrowanych na problemie zachowań suicydalnych, uprzedzonych aktami destrukcyjnymi.

W skali wrogości wobec otoczenia u badanych gimnazjalistów raczej dominuje wysoki poziom wrogości wobec otoczenia, gdyż – reasumując wyniki bardzo wysokie i wysokie – dotyczy on więcej niż połowy badanej młodzieży. Wynika z tego, że osoby te preferują przypisywanie zachowaniom innym

<sup>11</sup>B. T. McWRITHER, J. J. McWRITHER, A. McWRITHER, E. H. McWRITHER, *Zagrożona młodzież*, PARPA, Warszawa 2001, s. 294-295.

ludziom wrogich intencji. Poziom przeciętny występuje u 1/3 badanych. Poziom niski prezentuje niewielka liczba badanych. Wysoki poziom wrogości może świadczyć o zdecydowanie wrogim nastawieniu badanych do otoczenia, przejawianiu przez nich wrogich pragnień, negatywnego nastawienia wobec innych, poczucia wykorzystywania, ośmieszenia, nieufności oraz podejrzliwości wobec innych.

Kolejna analizowana skala dostarcza informacji o tym, że badana młodzież charakteryzuje się dyspozycją do manifestowania zachowań z pozoru nieagresywnych, w miarę bezkonfliktowych i niekaralnych zachowań agresywnych – nieuświadomionych skłonności agresywnych, których badani nie traktują jako zachowania agresywnego. Wysokie wyniki otrzymane przez ponad połowę badanej młodzieży mogą sugerować, że osoby te skłonne są do manifestowania czynności i zachowań pozornie nieagresywnych, które są formą w miarę bezkonfliktowej i niekaranej agresywnej aktywności. Wynik przeciętny, występujący u 30,6% badanych może prowokować pojawienie się tego typu zachowania. Niski poziom natężenia tej cechy dotyczy mniej niż 20% badanych.

W skali agresji przemieszczonej około 40% młodzieży uzyskało ogółem wynik wysoki, należy więc przez to rozumieć, że mają oni skłonność do przemieszczania obiektów własnej agresji: dokonują przemieszczenia celu zachowania agresywnego, na skutek czego bezpośredni atak na inną osobę zamienia się w atakowanie przedmiotów martwych, np. trzaskanie drzwiami, uderzanie pięścią w stół, niszczenie różnych przedmiotów itp.<sup>12</sup>. Analiza badań wykazała też, że dominującym poziomem, jaki prezentowali badani był wynik przeciętny, tj. 44%. Wynik niski występuje tylko u niespełna 18% badanych, co dowodzi temu, że nie przemieszczają oni agresji na „obiekty” zastępcze.

Agresja pośrednia uwidacznia się w zachowaniach mających na celu wyrządzenie krzywdy drugiej osobie, z wyłączeniem użycia przemocy fizycznej (złośliwe plotki, żarty) oraz w bezkierunkowych zachowaniach agresywnych (wybuchy złości przejawiające się krzykiem, tupaniem nogami, biciem pięścią w stół)<sup>13</sup>. W przypadku agresji pośredniej dominującą grupą wśród badanych gimnazjalistów były osoby charakteryzujące się bardzo wysokim i wysokim poziomem natężenia tej cechy. Łącznie dotyczy prawie 2/3 badanych. Przeciętne natężenie tej cechy występuje u 44% młodych ludzi. W zaprezentowanych wynikach badani uczniowie nie uzyskali wyniku niskiego,

<sup>12</sup>Z. SKORNY, *op. cit.*, s. 177-179.

<sup>13</sup>D. KALKA, U. SAJEWICZ-RADTKE, M. B. RADTKE, *Agresja wśród młodzieży gimnazjalnej*, [w:] *Przemoc i agresja w szkole. Próby rozwiązania problemu*, red. A. REJZNER, Wyd. WSP TWP, Warszawa 2008, s. 63.



co może sugerować znaczne nasilenie cechy związanej z przenoszeniem bezpośredniego ataku na inną osobę na formę pośrednią agresji. Tłumaczyć to można tendencją u tych osób do zmiany formy napastliwości z bezpośredniej na pośrednią. Atakują one pośrednio osoby konkretne przez ośmieszanie ich, plotkowanie o nich, skarżenie, sporządzanie donosów, wyśmiewanie cudzych poglądów i przekonań, niesprawiedliwe traktowanie, obwinianie o pewne czyny, nadmierne krytykowanie itp. Cechą charakterystyczną zaś omawianych zachowań jest to, że są one przejawiane w sytuacjach, gdy osoba, wobec której agresja ta jest kierowana, jest nieobecna.

Przedostatnią prezentowaną skalą jest skala dotycząca agresji słownej, w literaturze występujące jako przemoc werbalna<sup>14</sup> – czyli pogardliwe, poniżające i ubliżające słowa, również głośnie wymyślanie i lżenie. Osoba uzyskująca wysokie wyniki w tej skali przejawia więc zachowania o wysokim charakterze napastliwości słownej. Analiza badań zielonogórskich gimnazjalistów wykazała, że dominującą grupą wśród badanych jest grupa charakteryzująca się przeciętnym natężeniem tej cechy, zjawisko dotyczy bowiem 39% badanych. Wielu młodych ludzi wykazuje poziom wysoki – w tym 27,2% w stopniu wysokim i 17,8% w stopniu bardzo wysokim. Ogólna analiza pozwala więc stwierdzić, że badana młodzież w wysokim stopniu preferuje agresję słowną, manifestującą się szeroką gamą zachowań o charakterze napastliwości słownej jak: zrządzenie, krzyki, wrzaski, przeklinanie, robienie wymówek, kłótnie itp. Dotyczy to prawie połowy badanej młodzieży. Niskie natężenie tej cechy wykazało tylko 16% badanych, co świadczy o wzroście agresji słownej u młodych ludzi. Otrzymane wyniki są zbieżne z wynikami badań z 2000 r. G. Miłkowskiej-Olejniczak, które wykazały, że w badanej populacji (300 gimnazjalistów) ponad 40% uczniów podejmowało tę formę agresji na poziomie wysokim, a tylko co piąty badany na poziomie niskim<sup>15</sup>.

Ostatnia prezentowana skala odnosi się do agresji fizycznej. Wyniki badań pokazują, że w stopniu przeciętnym tę formę agresji przejawia połowa badanych. Prawie taka sama liczba młodzieży uzyskała też wyniki wysokie. Młodzi ludzie prawdopodobnie atak skierują bezpośrednio na osobę, której agresja dotyczy. Przyjmuje ona formę bicia, kopania, szczypania, poszturchiwania, uderzania różnymi przedmiotami itp. Osoby uzyskujące wysokie wyniki mają również skłonność do podejmowania działań o charakterze

<sup>14</sup>M. PEISERT, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wyd. UW, Wrocław 2004.

<sup>15</sup>G. MIŁKOWSKA-OLEJNICZAK, *Czas buntu i poszukiwania – czyli problem agresywności młodzieży w okresie niepokojów dojrzewania*, [w:] *Wychowawca i środowisko lokalne w paradygmacie wychowania XXI wieku. Materiały pokonferencyjne, Wojewódzka Konferencja Naukowo-Metodyczna*, Wiechlice 23-24 IV 2001, s. 45.



przemocy fizycznej. W analizowanej skali nie stwierdzono wyników niskich, co dowodzi stosowania szerokiego repertuaru zachowań agresywnych wobec innych ludzi.

Reasumując – uczniowie zielonogórskich gimnazjów charakteryzują się wysokim ogólnym poziomem agresywności, wysoką częstotliwością podejmowanych zachowań w następujących skalach oraz wykazują się niskim poziomem kontroli własnej działalności agresywnej. Otrzymane wyniki potwierdzają fakty odwołujące się do problemu agresji w polskich i zagranicznych badaniach, podkreślające wagę problemu społecznego oraz ogólnego wzrostu agresywności. „Człowiek nie jest zły z konieczności, ale staje się zły, jeżeli zabraknie odpowiednich warunków do jego wzrostu i rozwoju”<sup>16</sup> – teza E. Fromma niewątpliwie podkreśla najważniejszy aspekt zachowań agresywnych, a analiza szczegółowa struktury agresywności może stanowić podstawę do ukierunkowanych, skutecznych działań profilaktycznych i wychowawczych w szkołach.

Lidia Wawryk

## AGGRESSION IN ZIELONA GÓRA'S MIDDLE SCHOOL STUDENTS

### *Abstract*

In the last few years aggressive behavior has become the subject of studies, observation and analysis by researchers from diverse areas. This phenomenon turned out to be a major problem in Polish schools, most notably in middle ones. This paper presents the results of a study carried out among middle schools students from Zielona Góra. The study focused on the intensity and qualitative characteristics of the aggression syndrome. An attempt is made to identify three kinds of indices: the intensity of respective behavior categories, general aggression syndrome intensity, and aggression direction in teenagers.

---

<sup>16</sup>E. FROMM, *Niech się stanie człowiek*, PWN, Warszawa 1996, s. 178.